

Törő Györgyi

PETŐFI KÖNYVBEJEGYZÉSEI, DEDIKÁCIÓI

Petőfi hagyatékának legértékesebb darabjai — művein kívül — azok a saját kezű bejegyzésével ellátott könyvek, melyek túl azon, hogy Petőfi ceruza- vagy tollvonásait őrzik, megelevenítik számunkra a tankönyveit forgató diák, a művelt: franciául, angolul, németül és latinul olvasó, barátainak az általa kedvelt szerzők vagy saját műveit ajándékozó költő alakját is. Az idők folyamán számos ily becses ereklye kallódhatott el, de a megőrzött, könyvtárainkban ma is megtalálható könyvekről sem készült még pontos, összefoglaló feldolgozás. Számos bejegyzésről még meg sem emlékezett a Petőfi-irodalom.

Az alábbiakban feltételezhető vagy nyilvánvalóan adott időrendi sorrendben külön ismertetem Petőfi saját könyveibe írt bejegyzéseit és dedikációit.

I. Petőfi saját könyveibe írt bejegyzései

1.

Nemcsak az első könyvbejegyzést, de egyben Petőfi legelső ránkmaradt tollvonásait is őrzi a Christian Gottlob Bröders Wörterbuch zu seiner kleinen lateinischen Grammatik für Anfänger. (Ein und zwanzigste verbesserte Auflage. Leipzig, 1832 bey Friedrich Christian Wilhelm Vogel) című, VIII, 151 lap terjedelmű, 20 × 13 cm nagyságú tankönyv, mely jelenleg az Orsz. Evangélikus Könyvtár tulajdona.

A tintával írt bejegyzés a könyv zöld, keménykötésű fedőlapjának belső oldalán olvasható:

*Hic Liber est meus
Testis est Deus,
Hic nomen erit,
Alexander natus,
Petrovits vocatus.*

Közvetlenül e latin versike alá írta be a későbbiek folyamán az egykori iskolatárs, Szeberényi Lajos a kötet további sorsát jelző bejegyzését:

A Selmecről távozó Petőfi
Sándor hagyta nálam.
Szeberényi Lmpp

E könyvet s Petőfi bejegyzését elsődíben Szeberényi Lajos ismertette 1872-ben, közölve a kézirat autotyp másolatát is.¹ Cikkében megkísérelte a bejegyzés keletkezési idejét is megállapítani:

... midőn 1840. [!] elején Selmecről távozott, részint vétel útján, részint ajándékba több könyvet hagyott nálam. Ezek közt volt „Bröders Wörterbuch” című latin—német kis szótár is, s ennek táblájára vannak a mellékelt szavak saját kezével írva, mint az akkor tájban szokásban volt, kivált kisebb tanulóknál. ... midőn ezt írta, még nagyon is gyermeknek kellett lennie. ... azon korban, midőn megismerém, ti. 1839-ben [!] ő is bírt a latin nyelvben annyi jártasságot, mint mi többiek. ... E kézírata pedig mutatja,

¹ Petőfi legrégibb kézírata. Magyarország és a Nagyvilág 1872. 52. sz. dec. 29., 618—619.

hogy akkor azt, a mit írt, még nem értette; mert a szokott versből nemcsak hogy egy sor egészen kimaradt, hanem az utolsó két sorban a „natus” és „vocatus” el is van cserélve. Tehát ezt több évvel 1839 előtt kellett írnia.

De melyik évben? 1832 előtt nem, mivel a könyv 1832-ben jelent meg Lipszében. De azért sem, mivel 1831-ben Szent-Lőrinczen és Gyöngön [!] tanult, hol a német nyelvet nem értő fiú a latin nyelv tanulásánál, ha ezt tanulta is, nem használhatott latin—német szótárt. De 1832-ben [!] Pestre ment, s ott maradt 1835-nek közepéig. Ha már meggondoljuk, mennyire német volt Pest e korban, nagyon valószínűnek fogjuk találni, hogy az ottani gimnasiunban legalább a túlnyomó többség kedvéért a német nyelv volt a magyarázat nyelve a latin nyelv tanulásánál. Ennélfogva a Bröder latin nyelvtanában levő latin gyakorlatokat, mely nyelvtan, mint tudom, akkor csakugyan tankönyvül volt behozva, németre szokták volt fordítani. És e szótár valóban Bröder nyelvtanához van alkalmazva. Ez adatokból kétségtelenül következik, hogy Petőfinek e sorokat 1832-ben vagy legfőlebb 1833-ban, tehát 9 vagy legfőlebb 10 éves korában kellett írnia.

A kézirat valóban — ha nem Aszódon — csak 1833-ban keletkezhetett Pesten. Az 1833-4-es tanévben tanult Petőfi először Pesten, az evangélikus gimnáziumban. A következő tanévet már a piaristáknál járta, ott viszont nem volt német a tanítás nyelve.²

Szeberényi Lajos unokája 1907-ben újra ismertette e könyvet és a bejegyzést,³ de mind kettőt hibásan, mert ekkor már nem volt a család birtokában az ereklye. Nagyapja halála évében (1875) eltűnt, „de hogy hova került s megvan-e valahol, nem tudom” — írta, említést téve ugyanekkor eltűnt Petőfi-levelekről is. A levelek azonban nem veszttek el: 1892. július 28-án Zábolyi Béla kiskőrösi tanító 40 forintért „Szeberényi Lajos hagyatékából” származó két Szeberényihez írt Petőfi-levelet, a *Szeberényi Lajos emlékkönyvébe* című vers kéziratát s e könyvbejegyzés vékony papírra kopírozott másolatát adta el a Nemzeti Múzeumnak. (Ld: OSZK Petőfi-Ereklyetár 92. sz.) Hogy hogyan jutott e kéziratokhoz, a bejegyzés másolatához, s hogy hol volt ekkor a könyv, nem tudjuk. Az Orsz. Evang. Könyvtárba az 1930-as években került dr. Händel Béla ügyvéd hagyatéka révén, kinek édesapja Selmecen volt pap.⁴

A teljesség kedvéért meg kell emlékeznünk még egy, hasonló szövegű könyvbejegyzést ismertető cikkről.⁵ A névtelen közlő szerint a Nemzeti Múzeum tulajdonában van az a tankönyv, melynek bejegyzését autotypiában közli is. A könyv azonban nincs az OSZK tulajdonában, a kézírás egészen eltér a meglévő könyvbejegyzés írásától, s hibásabb is annál: „Alexsandor natus” — így áll az utolsó előtti sorban. S körül is van kerítve a szöveg egy görbe vonallal — igaz, hogy ilyenről — „körülkanyarítva egy girbe-görbe vonallal” — Szeberényi unokája is említést tesz. Feltehető, hogy Petőfi e szöveget több könyvébe is beírta; ebben az esetben egy másik talán korábbi könyvbejegyzésről van szó — ez azonban ma már nincs meg.

2.

Szeberényi Lajos szerint Petőfi aszódi tanulókorából maradt fenn a következő saját kezű könyvbejegyzése a *Prosodia et Periodologia auctore Michaële Tekus* (Pestini 1830. Typus Josephi Beimel Typographiae Strigoniensis et unius e Pestanis proprietarii) c., 18,5 × 12 cm nagyságú, 40 számozott lapot tartalmazó tankönyvben. A valaha kemény kötésű könyv fedőlapja hiányzik, a kemény borítólap csak hátul maradt meg. Az első, még számozatlan, zöld lap felső szélén tintával írt autográf bejegyzés látható:

Ex libris Alexandri Petrovits

Ez alatt olvasható Szeberényi írása:

Hogy a' főnebbi kézirat Petőfi
Sándornak saját írása kö,,
rül belül 1836. évből, ezen,,
nel bizonyítom. Pozsony, 1849.
dec. 7. Szeberényi Lajos

² DIENES ANDRÁS közlése.

³ Petőfi ereklyék. PH 1907. júl. 7., 37. l.

⁴ Az Orsz. Ev. Könyvtár dolgozóinak, Dr. GAUDY LÁSZLÓnak és dr. VIRÁG JENŐnek ezúton mondok köszönetet a könyv felolgozásához adott segítségükért, valamint DIENES ANDRÁSnak, ki felhívta figyelmemet e könyvre.

⁵ Petőfi diákkori kézírata. Magyar Hirlap 1899. júl. 30., 11. p.

A kötet végén, az utolsó, jobb oldali zöld lapon még további, az írásból ítélve Petőfitől származó bejegyzések olvashatók:

Aurora
Tu pueros somno fraudas tradesque
magistris
Ut subeant tenerae verbera saeva
manu
Ovidius

—
Quid [!] gravis Aesopus, quid [!] doctus Ro.,
sciens egit.
Ovidius

—
Magnus Monarcha Mundi Mathias Mense
Majo Morietur

—
Fidat Fortuna Friedlandus, Fata, Farebunt

A jelenleg a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) tulajdonát képező kötet belső címlapján körpecsét jelzi a könyv egy későbbi gazdáját: Lehr Albert tanár.

3.

A PIM őrzi Petőfinek — a bejegyzés szerint Pápán használt — harmadik iskolai tankönyvét is. A félbőr kötésű, 21,5 × 12 cm nagyságú, XVI, 415, (1) lap terjedelmű könyv címe: *Elementa algebrae seu Arithmeticae generalis ab Adalberto Antonio Bresztyenszky...* (Editio altera priore auctio, et emendatio. Jaurini, Typis Leopoldi Streibig. 1829.)

A kemény kötés belső oldalán ceruzairások (a könyv minden bejegyzése ceruzairás!): számítások, olvashatatlan, elmosódott szavak, Gaál Péter (valószínűleg a könyv egy másik gazdájának neve). Az oldal alsó felében Petőfi névbejegyzése látható:

A. Petrovits

Petőfi aláírása újra szerepel a belső címlap előtti lap tetején:

A. Petrovits
Pápa

A könyv belsejében a margókon, a sorok, ábrák között a 75., 96—97., 131., 191., 192., 193., 198., 199., 200., 211., 213., 228., 229., 303., 309 és a 317. lapokon még számos bejegyzés: latin nyelvű algebra-szabályok, görög betűk stb. láthatók, de hogy az elmosódott bejegyzések Petőfitől, vagy a könyv más gazdától származtak-e, nehéz megállapítani. Jelentősebbek a kötés hátsó lapjának belső felén levő bejegyzések: a *Vándordalok 2.* és a *Hazatérés c.* versek cím nélküli kézírata látható itt.

E könyv lapjai közt rejtőző papírdarabkáról közölte Hatvany Lajos 1959-ben a „Hányszor mondáad, hogy látni” kezdetű ismeretlen, két szakaszos Petőfi-verset⁶, a könyvet azonban nem ismertette, csak annyit jegyzett meg róla, hogy Petőfi ezt 1841-ben használta.

4.

Ma már nem állapítható meg, mikor írta be Petőfi a nevét a *Neues vollständiges Wörterbuch der Englischen und der Deutschen Sprache* (Nebst einem kurzen Abrisse der englischen und der deutschen Sprachlehre von I. H. Kalt-

⁶ HATVANY LAJOS: Egy kiadatlan Petőfi-vers. Népszabadság 1959. márc. 15. 9. l.

schmidt. Stereotypausgabe. Erster Theil. Englisch-Deutsch. Leipzig, bei Karl Tauschnitz. 1837.) című szótárába. A PIM tulajdonában levő zöld vászonkötésű könyv 21 × 14 cm nagyságú, 514 számozott lapot tartalmaz. Az első, vastagabb papíru lap alján látható Petőfi névbejegyzése:

Petőfi Sándor

5—7.

A következő három könyvet, melyekben szintén csak a költő aláírása olvasható, Török Károly ajándékozta az OSZK-nak, ki Petőfi Zoltántól kapta ajándékba azokat.⁷ A bejegyzés ideje ezeknél sem állapítható meg.

Petit dictionnaire complet français-allemand et allemand-français, composé d'après les meilleurs ouvrages, le Dictionnaire de l'Académie française etc. par J. H. Kaltschmidt. Seconde édition. Leipzig—Paris—Bruxelles. 1844. (Könyvtári jelzete: OSZK P.-Erekly. 228/10.)

A kiskalakú (14 × 10 cm) könyv belső címlapja előtti üres lapon látható a költő (kétes hitelű) bejegyzése:

Petőfi Sándor

Alatta a későbbi tulajdonos aláírása:

Török Károly
Pest, 1869. márt. 10.

The poetical works of Thomas Moore. Complete in one volume. London: Printed for Loongman, Brown, Green and Longmans. Paternoster-row. 1846. (24 × 16 cm. Könyvtári jelzete: OSZK P.-Erekly. 228/13.)

A belső címlap előtti üres lapon látható — itt is egymás alatt — a költő (kétes hitelű) és a későbbi tulajdonos s. k. aláírása:

Petőfi Sándor
Török Károly
Pest. 1870. márczius 15.

The works of Lord Byron. Complete in one volume. The third edition, considerably augmented. Francfort O. M. Printed by and for H. L. Broenner. 1837. (28 × 19 cm. XXX, 784 Könyvtári jelzete: OSZK P.-Erekly. 228/14.)

Petőfi aláírása a belső címlap előtti zöld lap alján olvasható:

Petőfi Sándoré

Török e könyvben az előző lapra írta nevét:

Török Károly
Pest. 1870. márt. 19.

8.

Nem állapítható meg a beírás kelte a kétkötetes angol nyelvű Shakespeare mű esetében sem, mely 1909-ben került a Petőfi-Házba (jelenleg a PIM őrzé): *The complete works of William Shakspeare* [!], with Explanatory & Historical Notes by the most eminent commentators. Accurately printed from the correct and esteemed edition of Alexander Chalmers, F. S. A. In two Volumes. Paris, 1838. (24 × 15 cm, CXXXIV, 466; 732 p.)

⁷ PN 1875. 110. sz. máj. 15. (reg. kiad.) 2. l.

Petőfi s. k. bejegyzése csak az első kötetben, az első, még számozatlan lap alján látható:

Petőfi Sándoré

A könyv későbbi történetéről két, a kötetekkel együtt megőrzött írás tájékoztat bennünket. Az egyik Ferenci Zoltán kísérőlevele:

A mű címe előfordul a „Verzeichniss der Petőfi'schen Bücher” féle ismert hivatalos jegyzékben a 3-ik sz. a., de csak az I. kötet van említve. Az ajándékozási irat szerint ezt a példányt ebből a műből a költő özvegye ajándékozta Szigligeti Edének, kitől leányára, Törs Kálmánra, Szigligeti Arankára szállt, kinek halálos ágyán kifejezett óhaja szerint, gyermekei a Petőfi-háznak ajándékozták azzal, hogy a feliratta láttassék el: „*Özv. Törs Kálmánné, született Szigligeti Aranka adomány.* Tudomásunk szerint Szigligeti Ede ebből a példányból fordította *III. Richard király-t* (II. 195—260. p.) Ezt megerősíti a 195. l.-on olvasható pár jegyzet s a II. kötetben a használat feltűnő nyomai, melyeket éppen ezért nem tüntettünk el. Valószínű, hogy Petőfi is e pl.-ból fordította a *Coriolanus-t*, mely ugyancsak a használt II kötetében van (323—359. l.). Ezt megerősíti az a körülmény, hogy más angol szövegű Shakespeare nincs könyvei jegyzékében.

Magában a könyvben a kért felírás nem olvasható, de fennmaradt a könyvhöz csatolva Szigligeti Ede unokáinak (Törs Kálmán—Muzsik Józsefné Törs Aranka—Szolnoky Dezsőné Törs Fatima és Törs Tibor) 1909. november 24-én kelt ajándékozó levele, melynek tartalma teljes egészében benne van Ferenci Zoltán kísérő írásában.

E könyv azért is figyelemre méltó, mert a címlapján is olvasható névirási forma teszi érthetővé, miért írta Petőfi az angol író nevét következetesen mindig „Shakespeare”-nek.

9.

Petőfi István hagyatékából került az OSzK tulajdonába⁸ az *Esprit de la révolution et de la constitution de France par Louis-Leon de Saint Just...* (A Paris, Chez Beuvin, Libraire, rue de Rohan, n° 18. 1791.) című, 20 × 14 cm nagyságú könyv. (VIII, 175 p. Könyvtári jelzete: OSzK P.-Erekly. 228/15.)

A könyv címlapja hiányzik; Petőfi bejegyzése a belső címlap legalján olvasható:

Petőfi Sándor kincse. 1848.

Noha a bejegyzés csak a forradalom évében keletkezett, a mű valószínűleg már korábban is a költő tulajdonában lehetett. 1848. március 17-én írta Petőfi: „Évek óta csaknem kirekesztőlegesen olvasmányom, reggeli és esteli imádságom; mindennapi kenyerem a francia forradalmak története, a világnak ez új evangélioma, melyben az emberiség második megváltója, a szabadság hirdeti igéit. Minden szavát, minden betűjét szívembe véstem...” (*Lapok Petőfi Sándor naplójából.*)

10.

Petőfi saját könyvébe írt legutolsó fennmaradt bejegyzését a következő kétkötetes mű első kötetében láthatjuk: *Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch nach Imm. Joh. Gerh. Scheller und Georg Heinr. Lünemann, neu bearbeitet von Dr. Karl Ernst Georges. Erster Band A—J. Achte vielfach verbesser[te] und vermehrte Auflage. Leipzig, 1837. Zweiter Band K—Z. Leipzig, 1838. (24 × 16 cm. 1804; 1937 p.)*

Ezt az ereklyét Ferenci Zoltán ajándékozta a Petőfi-Háznak (jelenleg a PIM tulajdona), mint ezt az első kötet kemény kötésű címlapja belső oldalán levő bejegyzésből olvashatjuk:

Ezt a becses könyvet a Petőfi bejegyzésével a Petőfi-háznak adom. Bp. 909. márcz. 15. 1909. [!]

Ferenci Zoltán

⁸ MKSZle 1880. 197., 206—207. l. A könyv a hagyatéki leltár 55. tétele.

E kötet belső címlapja előtti tiszta lapjára írta Petőfi a következő bejegyzést:

*Requirálta Szászsebesben
1849ben Petőfi Sándor*

Mindkét kötet belső címlapján a volt tulajdonos olvashatatlan monogramja látható. E bejegyzés értékes képet ad a szabadságharc katona-Petőfijéről. Az anyagi gondokkal is küzdő költő számára még a harcok között is legértékesebb kincs a könyv: egy latin—német szótár! Hitte, hogy még szüksége lesz rá...

II. Petőfi dedikációi

A következőkben azokat a fennmaradt könyveket ismertetjük — szintén időrendben —, melyekkel, dedikációval ellátva, barátait ajándékozta meg.

1.

Noha a legelső fennmaradt dedikációt nem könyvbe, csak egy színes emléklapra írta Petőfi, a gyermekkori írás szempontjából ez is értékes ereklye. A PIM anyagában levő 8,5 × 6 cm-es színes gyermek-emléklap hátoldalán olvasható:

Zum Andenken

von

A. Petrovics

dem

A. Dömök.

1836.

Dömök Elek 1837-ig Petőfi aszódi iskolatársa, egyik legjobb barátja volt.⁹ Kapcsolatuk később sem szakadt meg: a soproni katona meglátogatta az akkor már Pozsonyban tanuló hajdani diákpajtását, s Dömök is felkereste Petőfit Sopronban.¹⁰ 1843-ban is találkoztak Pozsonyban; 1844-ből egy Dömöknek írt baráti hangú levél tanúskodik még mindig élő barátságukról. Későbbi kapcsolatukról már nem tudunk.

Az ajánlás németnyelvűsége az iskolai tanulmányokra utal; mint Petőfi két évvel későbből fennmaradt írásgyakorlatai is mutatják (*Specimen Calligraphiae*), a diákoknak gyakorolniuk kellett a szép németi rást is. Érdekes, hogy bár ez időben — mint a már ismertetett tankönyvbejegyzések s az ugyancsak 1836-ban írt *Specimina Scripturae* mutatják — Petőfi általában *ts*-sel írta nevét, itt Petrovics-ot írt.

2—3.

Az 1844. november 10-én *V e r s e k* címen megjelent kötetéből két dedikált példány maradt fenn. A dedikáció mindkét esetben a könyv megjelenését követő hetekben, hónapokban keletkezhetett.

Az egyik dedikált könyvet (OSzK P.-Erekly. 228/29) unokatestvére s hajdani pápai iskolatársa, Orlay Petrics Soma kapta, a következő ajánlással:

*Petric's Soma barát
jának*

Petőfi

E bejegyzés annak a zöld címlapnak hátoldalán látható, melynek felírása: „Petőfi versei 1842—44.” A kötetbe beírták nevüket a későbbi tulajdonosok is. Petőfi sorai alatt olvasható:

⁹ FERENCZI ZOLTÁN: Petőfi életrajza. I. 91.

¹⁰ KEMÉNY JÁNOS: Adalékok P. S. életrajzához. Kossorú 1881. V. — DÖMÖK ELEK: P. ifjúkorából. Ústökös 1877. 19. sz. máj. 13.

Az én lelki barátnémnak és
jegyesemnek

Orlai Petris

A belső címlapon:

Petrich Béla

A következő lapon:

Orlay Petrich Mihály
tulajdona

A Versek másik fennmaradt példányát a PIM őrzi. A borítólapon hátoldálán olvasható a dedikáció:

*Uj-Károly barátjának
„a régi jó idők. . . . emlékeül”
Petőfi Sándor*

Ez az ajánlás minden valószínűség szerint Neumann Károlynak szól, ki már ebben az időben gondolkozhatott valami magyar hangzású néven; 1845 elejétől, mint a *Pesti Divatlap* színikritikusa, az „Aszódi” nevet használta.¹¹

Neumann aszódi iskolatársa volt a költőnek, annak a titkos diáktársaságnak feje, melynek „Becskeréki” néven Petőfi is tagja volt. A hajdani közös játékok, kirándulások, csínytevések szép emlékére vonatkozhatnak az ajánlás második sorának szavai. Barátságuk az aszódi évek után sem szakadt meg. Petőfi 1841 áprilisában, Selmecen — hová bizonyítványáért látogatott el — *Neumann Károly emlékkönyvébe* című versében fejezte ki barátja iránt érzett nagy szeretetét. 1841 őszén Pozsonyban az akkor már ott tanuló Neumann adott neki rövid időre szállást; ekkor adta neki Petőfi ajándékba a „Lant versei” címen kiadni szándékozott, összeírt versei kéziratát. Tovább is élő barátságuk egyik bizonyítéka e dedikált verseskötet s az a pártfogás, mellyel később, 1845 elejétől, az akkor már beérkezett költő egyengette Neumann útját a *Pesti Divatlap*hoz.¹²

4.

Neumann Károlynak szól az 1845. március 6-án megjelent János vitéz fennmaradt dedikált példányának ajánlása is. (OSZK P.-Erekly. 214.)

A lovashuszárt ábrázoló címlap hátoldalán látható a dedikáció:

*[U]j Károly ba,,
rátjának
Petőfi Sándor*

Az eredetileg puha fedőlapú könyvet később kemény kötéssel látták el; ekkor sérült meg a dedikáció. A könyvkötő pár millimétert levágott a könyv széléből. . .

5.

A későbbi évekből — talán 1847-ből — való az ajánlás abban az Aranyinak ajándékozott kis (11 × 7 cm), barna bőrkötésű Béranger kötetben, mely jelenleg az MTA kéziratárában látható (K. 519. sz): *Oeuvres complètes de P. J. de Béranger*. Paris 1844. Az ajándékból látszik: Petőfi a jó baráttal is meg akarta kedveltetni az általa oly lelkesen tisztelt francia költőt. A belső címlap előtti, tiszta lap alján olvasható Petőfi bejegyzése:

*Arany Jánosnak
Petőfi Sándor*

¹¹ FEKETE SÁNDOR: P., a segédszerkesztő. Bp. 1958. 21., 39.

¹² FERENCZI: I. m. I. 77., 214., 218—222. és FEKETE: I. m. 39.

A könyv később a *Petőfi Múzeum* 1891. január 1-i keltezéssel (de valószínűleg csak februárban) megjelent száma ismertetésének szavai szerint valóban „a poéták vándorkönyve” lett. Egymásnak ajándékozták az írók, úgy, hogy a Petőfi-dedikáció fölött, az ajándékozás sorrendjét feltüntető számokkal együtt, a következő sajátkezű bejegyzések olvashatók, így:

3. Lévy Józsefnek
Tompa Mihály
4. Szász Károlynak
8/III. 883
Lévy József
2. Tompának
Arany
1. Arany Jánosnak
Petőfi Sándor

Petőfi dedikációja elé nyilván később került a szám. E bejegyzésekkel szemközti (bal) oldalon olvashatók az utolsó megajándékozottak szavai:

A Kisfaludy Társaságnak
megőrzés végett
Budapest 1891. febr 4
Szász Károly

Erről az ajándékozásról adott hírt a *PMuz* már említett közleménye.

6—8.

Az 1847. március 15-én megjelent *Petőfi Összes Költeményei* egy kötetben. (Pest, Emich G. sajátja, 1847. VI, 537 p.) c. könyvből három dedikált példány, ill. három dedikáció maradt fenn. Az ajánlások valószínűleg mind a kiadás évében keletkeztek.

Az MTA kézirtattárában található példány (K. 518. sz.) dedikációja Aranyra szól, a könyv első, zöld lapján olvasható:

Arany Jánosnak
Petőfi Sándor

E lap hátoldalán — ugyancsak tintával írva — egy francia vers és egy görög betűs, az Odüsszeiából való Homérosz-idézet olvasható. Bár a francia szöveg kézírása nagyon hasonlít Petőfi írására, mindkét bejegyzést Arany írta — Petőfi halála után. Így tudja Arany László is¹³, de még inkább nyilvánvalóvá teszi a görög szöveg jelentése: „hír- és nyomtalanul ment el, csak a jajt, meg a gondot hagyta nekem.” (Odüss. I. 242.)¹⁴

A francia szövegű vers a következő:

Ő és rágalmazói

... quand il le voudra, scribes, docteurs, poètes,
Il sait qu'il peut, d'un souffle, en vos bouches muettes
Eteindre vos clameurs,
Et qu'il emportera toutes vos voix ensemble
Comme le vent de mer emporte où bon lui semble
La chanson des rameurs!

¹³ Arany János Hátrahagyott iratal és lev. 3. k. Bp. 1888. X.

¹⁴ DEVECSERI G. ford. — Noha, mint a görög szöveg végén megadott sorszám mutatja, Arany könyvből másolta a szöveget, nem hibátlan. Pl. a szöveg első betűje ő helyett Ω-nak van írva.

En vain vos légions l'environnent sans nombre,
Il n'a qu'à se lever pour couvrir de son ombre
A la fois tous tous vos fronts;
Il n'a qu'à dire un mot pour couvrir vos voix grêles
Comme un char en passant couvre le bruit des ailes
De mille moucheçons!

Quand il veut, vos flambeaux, sublimes auréoles
Dont vous illuminez vos temples, vos idoles,
Vos dieux, votre foyer,
Phares éblouissants, clartés universelles,
Pâlissent à l'éclat des moindres étincelles
Du pied de son coursier!

Hugo V. Byronról

E vers Victor Hugo *Les feuilles d'automne* c. kötete XI. *Dédain* c. versének III. része. A vers alatti utalást, hogy V. Hugo Byronról írta e költeményt, a francia verseskötetekben nem találjuk. A cím sem pontos fordítás.

Az Összes Költemények Szemerének ajándékozott dedikált példányát a PIM őrzi. A belső címlap hátoldalán olvasható az ajánlás:

Szemere Pálnak
Petőfi Sándor

Szemere Pált — mint az 1845-ben írt, *Szemere Pálhoz* c. költeménye is mutatja — Petőfi nagyon szerette és tisztelte. Az idős barát már az 1844 végén megindult támadások idején védte őt szavaival, megnyilatkozásaival. 1846. szeptemberében az *Életképek*ben megjelent nyílt levelében adott hangot Petőfi tehetsége iránti csodálatának, tiszteletének.¹⁵

A könyvnek — mint a bejegyzésekből és Ferenczi kísérőleveléből megtudhatjuk — később érdekes sorsa volt: Reményi Ede híres magyar hegedűművész útján még Párizsba is eljutott, mielőtt a dedikációt követő 64. évben haza, ill. a Petőfi-ház tulajdonába került. (Jelenleg a PIM őrzi.)

Petőfi dedikációja alatt a következő bejegyzések olvashatók:

Reményi Károlynak
Szemere Pál

Végre pedig én kaptam e becses
ajándékot Károly öcsémtől. — Ki bírandja
én utánam? azt nem tudom — minden-
esetre kívánok annak jó egészséget, és
jó szép feleséget.

Reményi Ede
Pest. 1865. 19/1.

Reményi Ede egyike volt azoknak, kik ebben az időben a legtöbbet tették a Petőfi-kultusz érdekében: hangversenykörútjai felajánlott jövedelme tette lehetővé a budapesti Petőfi-szobor felállítását. A könyv további sorsáról Ferenczi kísérőleveléből értesülhetünk:

Petőfi Sándor összes költeményeinek 1847-i kiadása e példányát kegyes adományul a Petőfi-háznak ajándékozta az alólírt napon Bruckner Júlia úrnő. E pl. eredetileg mint a költő dedikációja mutatja, a Szemere Pálé volt, a ki Reményi Károlynak s ő Reményi Edének ajándékozta. Tőle került Alexandre Le Grand párizsi bankár tulajdonába, a ki jó barátja volt [Reményi 1875-től kezdve szinte állandóan Párizsban élt! TGy.] és Bruckner Júlia úrnő testvérének, Annának férje, a ki e becses könyvet Bruck-

¹⁵ FERENCZI: I. m. II. 205. 280—283.

ner Júlia úrnőnek adományozta, illetőleg hagyományozta s halála után a megboldogult özvegye adta át nővérének, ki most a legilletőbb helyre, a Petőfi-házba juttatta.

Budapest 1912. szept. 28.

Ferenczi Zoltán
alelnök

A levél végén az adományozó sajátkezű írása:

A fentieket igazolom
Bruckner Júlia.

Az *Összes Költemények* harmadik — szintén a PIM-ban levő — dedikációja Garay Jánosnak szól. A könyv ma már nincs meg, csak a kivágott dedikáció, de a lap hátoldalán levő nyomtatott szövegből megállapítható, hogy ebből a kötetből való. Az ajánlást Petőfi a belső címlap hátoldalára írta:

Garay Jánosnak
Petőfi Sándor

A korábban a *Regélőt* szerkesztő, s 1845-ben az *Életképek* „Hírlapi méh” c. rovatát vezető íróval Petőfi egyidőben elég feszült viszonyban volt, mint ezt a költő *Írói jogtapadás a Regélőben* c. írása és Vahot Imréhez 1845. június 19-én írt nyílt levele mutatja. Később azonban ez a feszültség feloldódott; ezt mutatják e dedikáció s Garaynak 1848 végén Petőfihez írt levelei is.

9—10.

Az 1848. február 1-én megjelent Petőfi Sándor *Összes Költeményei* 1842—1846. (Második kiadás. Pest, 1848. Emich Gusztáv sajátja) c., kétkötetes műnek két dedikált példányát ismerjük.

A Bankos Károlynak adott példányt jelenleg a PIM őrzi. Petőfi mindkét kötet első (nem teljes, kiadó nélküli) címlapjára beírta az alábbi dedikációt:

Bankos Károlynak
barátiilag
Petőfi Sándor

A kunszentmiklósi baráttal, Bankossal 1844-ben ismerkedett meg Petőfi egy kirándulása alkalmával.¹⁶ A költő újabb kunszentmiklósi látogatásakor, 1845-ben ismét találkoztak; ennek hangulatát őrzi Bankosnak a *Pesti Divatlap* július 31-i számában megjelent tudósítása és Petőfi *Bucsu Kunszentmiklóstól* c. verse. Szorosabb kapcsolat kettőjük között azonban csak 1848-ban szövődött — Petőfi követjelöltsége és a választások alatt. A dedikáció a választást megelőző hetekben keletkezhetett, mikor többször is találkozott a kerületébe leutazgató képviselőjelölt-költő s a már 1845-től tisztségviselő, Kunszentmiklóson közbíróként működő, Petőfi megválasztása érdekében tevékenykedő, „agitáló” jóbarát. Kapcsolatuk, melyről az 1848-ból fennmaradt Bankoshoz írt három Petőfi-levél is tanúskodik, a választási kudarc után sem szakadt meg.

A kétkötetes *Összes Költemények* másik dedikált példánya a kötetben levő bélyegző szerint Ernst Lajos gyűjteményéből került az OSZK-ba. (P.-Érekly. 228/30.)

Az első kötet első (nem teljes, kiadó nélküli) címlapján olvasható a későbbi kötés folytán megcsönkített ajánlás:

Orlai-Petrics Soma barátomnak
és atyámjainak
Petőfi Sándor

11.

A PIM őrzi az Aranyak ajándékozott, dedikált Moore-kötetet: *L y r i c a i b e a u t i e s o f T h o m a s M o o r e*. (Selected by Dr. H. M. Melford, ... Brunswick, Printed for and by George Westermann. 1845. 14 × 9 cm.)

¹⁶ Uo. 22.

A kötet belső címlapja alján olvasható Petőfi bejegyzése:

Arany Jánosnak
Petőfi Sándor

A bejegyzés idejéről s a könyv későbbi történetéről Kozma Andor kísérőlevele tájékoztat:

Ez a könyv 1848-ban Petőfi tulajdona volt. Ebből fordította a „Forget not the field” című költeményt.

Aztán, baráti emlékül Petőfi a könyvet Arany Jánosnak ajándékozta, mint azt a belső címlapon olvasható sajátkezű beírása tanúsítja.

Arany János ugyanebből a könyvből fordította ugyancsak a „Forget not the field”-et 1852-ben.

Garay János ebben az időben már nagyon bús és beteg volt. Arany János, hogy szenvedő költőtársának örömet szerezzen s iránta érzett becsüléséről meggyőzze, ezt a Petőfittől kapott s drága ereklyeként őrzött könyvet Garay Jánosnak ajándékozta. A könyv védőlapján olvasható Arany János dedicatoria.

Garay János özvegye, késő agg korában, halálát érezvén közeledni, a könyvet nekem ajándékozta. Én is lefordítottam belőle azt a költeményt, a melyet két dicső nagy költőnk.

Budapest 923 május 8.

Kozma Andor.

Mint korábban már láttuk, Petőfi saját könyvei közt is volt egy későbbi, 1846-i kiadású, de teljes („complete”) Moore-kötet. Ha 1848 elején még valóban e könyvből fordította a *Ne feledd a tért* c. költeményt, akkor valószínű, hogy a teljes kiadás csak később került a birtokába, s akkor adta — e már feleslegessé vált — válogatott kötetet Aranynak.

A könyvben megtalálható a későbbi tulajdonosok bejegyzése is. Az első tiszta lap közepén:

Garay Jánosnak
Arany János

A belső címlap előtti lap alján:

Kozma Andornak
Garay János Özvegye

A kemény kötés belső lapján Kozma különböző időből származó bejegyzéseit olvashatjuk:

Kozma Andor
kapta e könyvet 1905 jul. 8.

Halálom után ez a könyv a Kísfa,
lud-Társaság ereklyetáráé legyen!
Kozma Andor

—
Mint hogy a Kisfalud-társaság ereklyetára még még[!] mindig s úgy látszik örökre a világ elől elzárt helyen porladoz, noha drága kincseket is rejteget, régebbi elhatáro,, zásomat megváltoztatva, ezt a könyvet a Petőfi társa,, ságnak ajándékozom a Petőfi-múzeum részére.

Budapest 1923. márczius 13. Kozma Andor

—
Ebből a könyvből fordította Petőfi 1848-ban, Arany 1852-ben a 37-ik oldalon található „Forget not the field” című verset.

Én is ebből:

Kozma Andor

A későbbi tulajdonosnak a könyvbe írt sorai tájékoztatnak Petőfi utolsó fennmaradt dedikációja keletkezési idejéről is.

A *Budapesti Hírlap* 1885. december 20-i számának „Egy újabb Petőfi-ereklye” című cikke adott hírt Sass István ajándékaról, arról a Nemzeti Múzeumba került „gyémántkiadású” kis Horatius kötetéről, „melyet neki 1849-ben Petőfi adott emlékül orvosi honorárium fejében”: *Quinti Horatii Flacci Opera omnia*, recensuit Filon, in regio Ludovici magni collegio professor. Parisiis, A. Mesnier, Bibliopolam, . . . 1828. (VIII, 229 p.).

Az OSzK-ban levő kötet (P.-Erekly. 228/25) első tiszta lapja felső felére írta Petőfi a következő dedikációt:

*Sass Istóknak
legrégibb barátjának
Petőfi Sándor*

Sass István a kötet 6—7. üres lapjára írta be a könyvre s Petőfire vonatkozó sorait:

1849ben a téli hadjárataból visszatértekor, saját maga s neje arczképével együtt adá — emlékül s szüleinél tett orvosi fáradozásom viszonzásaképen.

A közben eső sort nálam írám, ezért más színe is van.

Legkedvesebb költeménye az „aequam memento” féle volt — azért legkönnyebb ráfordítani.

Ekkor láttam utoljára — aztán

„Thou hast fallen in darkness, like a star, that shoots across the desert — when the traveller is alone and mourns the transient beam.” Ossian

Szegzardon 885. okt. 31.

Dr. Sass István

A 7 × 5 cm nagyságú, másfél cm vastagságú, bőrkötésű, zsebben hordható kis könyvet — mint a *BpH* cikkírója megjegyzi — Petőfi „csakugyan mellénye zsebében hordta. . . Szemrontás nélkül a szöveget olvasni nem lehet, miért is a kiadás inkább csak olyanoknak való, a kik már jól ismerik a költemények tartalmát s csupán az emlékezet felrissítése végett tekintenek a szövegbe.”

Pár évvel később Ferenczi Zoltán külön tanulmányban foglalkozott Petőfi Horatius-kedvelésével s e kötettel, a kötet bejegyzéseivel is.¹⁷ Kutatásai szerint Petőfi már 1838-ban, Aszódon az egész féléven át magánál tartotta s olvasgatta Horatius műveit; a következő évben, Ostffyasszonyfán, Salkovics Péter irnokával folytatott vitában védte Horatius elsőbbségét Ovidius felett.

Mindkét ismertető megemlítette, hogy a könyv a 34. lapon könnyen felnyílik, ami arra mutat, hogy a Delliushoz címzett óda: *Ad Delliium* (Lib. II. Carm. III.) lehetett Petőfi legkedvesebb verse. A kötetben e lap aljáról egy fél cm-nyi sáv le van vágva, de hogy e kivágás mikori, azt nem lehet megállapítani.

Az ajánlás „legrégibb barátjának” kitétele a valóban régi barátságra utal, mely még 1831-ben kötődött Sárszentlőrincen az ott tanuló két kisdíák között. Később is számtalanszor töltöttek el rövidebb-hosszabb időt együtt Sopronban, 1845-ben Borjádön — hová Sass meghívására látogatott el Petőfi — s már 1843-tól kezdve Pesten. 1848-ban Sass kísérte Petőfit Vácra, mikor híre jött, hogy a költő édesanyja betegeskedik.¹⁸ A Sass által említett „orvosi fáradozás” talán erre a látogatásra vonatkozik, de valószínű, hogy később is segített orvosi tanácsaival a később Pestre költözött öreg szülőkön.

*

¹⁷ Petőfi és Horatius. PMuz 1892. jan., 8—10. l.; márc., 37—40. l.; máj., 53—62. p.

¹⁸ P. és Sass kapcsolatára nézve l. FERENCZI I. m. mindhárom kötetében és Sass cikkeit: Tolnamegyei Közl. 1880. 48. és köv. sz., VU 1883. 50—52. sz.; 1884. 5—7., 12., 52. sz.; 1887. 1. sz. és 1888. 45. sz.

Ma már nem tudjuk hol van, de Voinovich Géza Aranyról írt monográfiájában megemlíti,¹⁹ hogy Petőfi — saját aláírásával ellátva — Aranyak ajándékozta Börne: *Gesammelte Schriften I—VIII*. (Hamburg, 1835.) c. kötetét is.

Mivel Petőfi olvasmányaira, kapcsolataira vetnek fényt, érdemes megemlíteni még pár olyan könyvet is, melyekben Petőfi-dedikáció nincs ugyan, de az ismertetések szerint Petőfitől kerültek más tulajdonába:

a) Ferenczi Zoltán említi ismertett tanulmányában, hogy már 1839-ben, Ostffy-asszonyfán volt Petőfinek egy kis Horatius-kötete, „melyet midőn szept. 5-én Sopronba mentek, Orlaynak ajándékozott.” — A könyv ma már nincs meg.

b) Szeberényi Lajos unokája a már ismertett cikkében *Toldy Ferenc: Handbuch der ungarischen Poesie* c., 1828-ban megjelent kétkötetes művéről ír, melyet Petőfi akkor adott el, mikor Selmecet elhagyani készülve, útiköltségre gyűjtött pénzt. A kötetbe Szeberényi Lajos ezt írta be: „Vettem Selmecen 1838. dec. 3 f. 12 p. p. Szeberényi Lajos. Petőfi Sándortól midőn Selmecet el akarta hagyni.” A beírás második fele — ezt a Petőfi név is nyilvánvalóvá teszi — később keletkezett, de, mint a cikk is megjegyzi: „e bejegyzés hitelességében semmi okunk kételkedni.” — A könyv jelenlegi hollétééről nem tudunk.

c) Csernátoni Gyula „Petőfi könyvtárához” c. cikkében²⁰ azt a Tieck-könyvet ismereti, melyet Petőfi — különösen debreceni tele alatt — sokat forgatott. Bajzának írta 1843. november 28-án: „Tieck dram. lapjait s Rötischer Kunst der dram. Darstellungját szorgalmasan olvasom; ezzel telik időm.” A könyv címe: *Dramatische Blätter*, nebst einem Anhang noch ungedruckter Aufsätze über das Deutsch Theater und Berichten über die Englische Bühne, geschrieben auf einer Reise in Jahre 1817. von Ludwig Tieck. I-ter Th. Wien 1826. Chr. Fr. Schade. 8-r. 200 p. — A könyvet később Egressy kapta ajándékba, mint erről a művésznék a cikkben ismertett könyvbejegyzése tanúskodik: „Egressy Gábor könyvtára. Petőfi Sándor baráti ajándoka”. — A kötet a cikk írásakor már a kolozsvári ref. collegium könyvtárában volt, „hová ajándékozás útján került”.

d) A PIM tulajdonában van az az 1847-es *Összes Költemények* kötet, melyet Deák Ferenc kapott — dedikáció nélkül — Petőfitől. Az ajándékozásról csak a következő bejegyzés tanúskodik: „a szerző ajándékából”.

*

Petőfi ismertett könyvbejegyzésein kívül többről nem tudunk; reméljük azonban, hogy ezeknek az értékes ereklyéknek sora az idők folyamán nemhogy fogyni, de gyarapodni fog.²¹

Kosztolányi Dezsőné

KOSZTOLÁNYI ÉS A PEN CLUB VÁLSÁGA

Rákosi Jenő, a Pen Club elnöke 1929 februárjában meghalt. A Pen Clubnak ezután egy ideig egyáltalán nem volt elnöke. Radó Antal, az ügyvezető alelnök ügyködött az intézmény körül, amely egyébként — úgy rémlik — nem nagy hullámokat vethetett a magyar irodalom akkortájt igen élénk vizein.

1930 decemberében meglepetésszerűen férjemet, Kosztolányi Dezsőt megválasztották egyhangúan a magyar Pen Club elnökévé. Úgy vélem, keresve se találhattak volna megfelelőbbet, márcsak a P. E. N. három betűjének szellemében sem. Poéta volt, esszéista, novella-és regényíró, amellett kitűnően beszélt a legtöbb nyugati nyelvet, franciát, angolt, németet, olaszt, jól tudott spanyolul, portugálul, sőt románul is, keveset szerbül, latinban, ógörögben otthonos volt, de újságolvasás erejéig megbirkózott svédvel, norvégval, hollanddal is. Jóindulatot, kedvességet sugárzó lénye, közvetlensége, elméssége senkit sem hagyott közömbösen.

¹⁹ I. 186.

²⁰ PMuz 1888. jan.—márc., 20. l.

²¹ Nem sokkal e cikk megjelenése előtt került kezembe — így már csak jegyzetben említhetem — egy eddig ismeretlen, valószínűleg 1847-ben kelt Petőfi-dedikáció. A Sümegi Városi Múzeum tulajdonában levő *TRIGIS ÉS HIÉNA*-kötet belső címlapján az alábbi, sajátkezü ajánlás olvasható: *Várady Antalnak barátilag Petőfi*